

Nadejda IVANOV
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**RECONSTITUIREA FIINȚIALĂ
A PERSONAJULUI LITERAR ISAI
DIN ROMANUL *ZBOR FRÂNT*
DE VLADIMIR BEȘLEAGĂ**

**The existential reconstitution of the literary character Isai
from the novel *Zbor frânt* by Vladimir Beșleagă**

Abstract: In this article we will examine the metamorphoses and interferences that constitute and reconstitute the Self of the character Isai from the novel *Zbor frânt*. The symbolic character traverses an itinerary of the existential becoming, discovering a new existence due to the forces of the collective unconscious, represented by the characters from his memories. In the novel, a special significance has the image of the son, who is devoid of the past attributions, the symbol of the life and of inner evolution. The child frees him from the calvary to confront himself, abolishing the being's fractures.

Key words: symbolic character, archetype, inner child, Self, self-realization.

Rezumat: În articolul acesta vom examina metamorfozele și interferențele ce constituie și reconstituie Sinele personajului Isai din romanul *Zbor frânt*. Personajul simbolic parcurge un itinerar al devenirii ființiale, descoperind o nouă existență datorită forțelor inconștientului colectiv, reprezentate de personajele din amintiri. O semnificație aparte o are în roman imaginea fiului, lipsit de atribuțiile trecutului, simbolul vieții și al evoluției interioare. Copilul îl eliberează de calvarul confruntărilor cu sine însuși, anulând fracturile ființei.

Cuvinte-cheie: personaj simbolic, arhetip, copil interior, Sine, autorealizare.

Ce se mai poate scrie despre primul roman al lui Vladimir Beșleagă, dacă, de la apariția sa în 1966, *Zbor frânt* a fost valorificat plener în numeroase articole, studii, câteva monografii? S-au discutat deja tehnicile narrative, personajele, conflictul, cronotopul, compoziția operei, mesajul latent etc. Țin totuși să readuc romanul în atenția cititorilor pentru a-l plasa într-un nou context hermeneutic, examinând în mod special personajul Isai și traseul devenirii sale ființiale¹.

Romanul seamănă mult cu o enigmă ontologică, iar de la noi se cere un răspuns la întrebarea: ce s-a întâmplat cu Isai? Să consemnăm deocamdată că situarea protagonistului și a celorlalte personaje din roman – Ie, mama, bunelul, fiul, într-o investigație

¹ Devenirea ființială poartă aceeași semnificație contextuală ca procesul de individuație. Reprezintă procesul de contopire a eului în armonia prototipică, prin relativizarea tuturor nivelurilor psihicului și reunirea contrariilor.

psihanalică jungiană, va modifica și funcția lor în roman. În așa mod, personajele nu vor avea doar o funcție narativă, ci și una simbolică, transcendentă², ce vor condiționa transferul imaginilor simbolice din inconștient spre conștiința personajului central. Mai mult, admitem că personajele enumerate mai sus reprezintă „fracturi” sau părți ale eului adultului Isai, pierdute în inconștient drept niște complexe, din cauza traumei din copilărie, și refulate prin amintirile involuntare, pentru a fi integrate în conștiință. Avem deci sarcina decriptării semnificațiilor relației dintre personajele simbolice, care reprezintă proiectări ale conținuturilor inconștientului personajului Isai, și conflictul lui psihologic.

În articolul de față ne vom distanța de factorii social-politici ai epocii, de altfel declanșatori ai conflictului personal, și vom deplasa accentul pe „cioburile” personalității copilului traumatizat, reflectate prin imaginea mamei, a fratelui Ile, a bunelului și a fiului lui Isai. Vom „țese” din imaginile arhetipale identificate în roman, din stările și conținutul de idei traectoria procesului psihoontologic al reconstrucției Sinelui³ protagonistului, întrucât, scrie reductibilul istoric al religiilor Mircea Eliade în studiul *Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios*: „Fiecare ființă istorică poartă în sine o mare parte a umanității de dinainte de Istorie” [7, p. 15].

Pentru a nu lăsa loc speculațiilor de tot felul privind perspectiva psihanalitică jungiană de interpretare a textului literar, ținem să menționăm că, pentru „a constela” nucleul afectiv profund al personajului, ne referim exclusiv la simboluri arhetipale sugerate de contextul romanului. Vasile Dem. Zamfirescu notează în introducerea făcută la studiul lui C. G. Jung *În lumea arhetipurilor*: „Fie că este vorba de inconștientul personal, fie că este vorba de inconștientul colectiv, accesarea la inconștient este indirectă, prin intermediul simbolurilor. Așadar, toate manifestările arhetipurilor sunt simbolice sau, altfel spus, simbolurile reprezintă singura cale de acces la arhetipuri” [14, p. 12]. Intenția noastră este să urmărim devenirea ontologică a personajului, decodificând cu precauție mesajul inconștientului furnizat de simboluri și imagini. De altfel, problema corespondenței dintre psihanaliză și literatură o abordează psihanalistul elvețian în cadrul

² „Funcția transcendentă desemnează procesul confruntărilor cu inconștientul. Este o activitate spontană declanșată de tensiunea energetică pe care o creează contrariile și constă dintr-o succesiune de produse ale imaginației – vise și viziuni. Principalul ei instrument constă în simbolul care aduce în conștiință mesajul inconștientului colectiv”. Nota lui Vasile Dem. Zamfirescu din *Introducere în lumea arhetipurilor* în Jung Carl Gustav. *În lumea arhetipurilor*. Trad. din limba germana, prefață, comentarii de Vasile Dem. Zamfirescu. București: Ed. Jurnalul Literar, 1994, p. 14.

³ „Sinele este arhetipul integrator, care a reținut atenția lui Jung în ultima parte a operei. Sinele se referă la totalitatea integrată armonic a potențialităților psihice ale individului, în care sciziunea dintre conștient și inconștient este suprimată. Fiind mai cuprinzător decât conștiința, aceasta îl percepe ca transcendent. Sinele este personalitatea totală și în același timp centrul personalității, așa cum eul este centrul conștiinței. Într-un sens mai larg, Sinele poate fi înțeles ca un impuls arhetipal spre coordonare, relativizare și reunire a contrariilor”. Nota lui Vasile Dem. Zamfirescu din *Introducere în lumea arhetipurilor* în Jung Carl Gustav. *În lumea arhetipurilor*. Trad. din limba germana, prefață, comentarii de Vasile Dem. Zamfirescu. București: Ed. Jurnalul Literar, 1994, p. 12.

unei conferințe ținute la Zürich, în 1922, comunicare publicată și inclusă în volumul *Despre fenomenul spiritului în artă și în știință*. Aici, Carl Gustav Jung explică exhaustiv condițiile în care angajarea metodei psihanalitice contribuie la revelarea unor imagini-tip din conținutul inconștientului colectiv. El constată: „Opera ne oferă o *imagine* elaborată în sensul cel mai larg. Această imagine este accesibilă analizei în măsura în care putem s-o recunoaștem ca *simbol*. [...] Dacă cercetăm aceste imagini mai îndeaproape, descoperim că ele sunt întrucâtva rezultanta formulată a numeroase experiențe tipice ale șirului de strămoși” [11, p. 83-85].

Vladimir Beșleagă este considerat, pe bună dreptate, unul din romancierii de frunte ai literaturii basarabene contemporane, dar aș vrea să trec accentul de pe dominanta aspectelor narative, cercetate cu virtuozitate de cercetătorii și criticii literari Alexandru Burlacu, Aliona Grati, Andrei Țurcanu, Oxana Gherman ș.a., pe procesul de individualizare a personajului. Acesta reușește să evadeze din calvarul interior, datorită memoriei involuntare și spontane. Vom vedea mai jos în ce mod conflictul interior al adultului Isai se proiectează și se transferă pe conflictul exterior dintre frați. În altă ordine de idei, considerăm procesul creator, în special plăsmuirea portretului psihologic al lui Isai, o cale de cunoaștere și recuperare a unei părți din Sinele total al autorului. Vom da un citat mai mare în care autorul meditează la relația suprapersonală dintre el și opera care invadează în viața sa ca o lumină orbitoare. Aspectul dat scoate în relief funcția și valoarea extraordinară a scriiturii pentru romancier – opera „iese” dintr-un abis sublim, dintr-o profunzime proprie, dar necunoscută, enigmatică. *Zbor frânt* exprimă durerea acumulată în adâncurile ființei autorului prin imaginile catastrofale ale războiului și prin fâptura copilului ce vrea să oprească extinderea dezastrului cu sine, cu trupul său plâpând: „Opera mea izbutită, sau mai reușită, sau mai împlinită... este *Zbor frânt* sau (*Țipătul lăstunului*), pentru că această carte s-a născut dintr-o mare durere, fără ca eu ulterior să-mi pot explica totuși cum a apărut ea. Uite, nu știu. Încerc să rememorez, să refac traseul plăsmuirii ei, și nu reușesc. (...) Eu începusem să lucrez la o cu totul altă carte. Însă a venit sau a intervenit *Zborul*... În afara conștiinței și vrierii mele, parcă... A fost o experiență singulară, pe care n-am mai avut-o și în cazul altor cărți. Atât. Din care motiv eu mă gândesc uneori că este adevărat că un scriitor are o singură carte. Este cartea pe care i-a dictat-o Dumnezeu” [2, p. 53]. Scriitorul iese din condițiile și din limitele existențiale, depășește profunzimile personale și se „scufundă” într-o trăire originară, arhetipală. *Zbor frânt* se lasă scris sub influența a zeci și mii de voci ale românilor basarabeni suferinzi, adunate într-o dramă personală și națională. Astfel, romanul ajunge să reprezinte o conștiință a epocii, „pentru că este în sensul cel mai profund o ambasadă pe lângă contemporani” [11, p. 103].

Metoda psihanalitică jungiană am considerat-o necesară pentru a explica cauza și necesitatea „zborurilor frânte”, pe care le înțelegem drept episoade traumatizante ale fluxului de memorie, încercări eșuate ale personajului adult de a ieși din condiția existențială și de a nu da uitării drama sa, ba din contra, insistă să-și „însemne” prezentul cu sângele „mielului”, ca mărturie a revoltei. Deci în contextul gândirii simbolice, ni se pare corect să ne întrebăm: de ce Isai nu a tăiat cordonul existențial dintre trecut

și prezent, ci și-a asumat suferința până la dezumanizare, revenind deseori în postura copilului neajutorat? În această ordine de idei, se clarifică și nevoia de a valorifica în mod deosebit sferă psihologică a personajului, care se „zbate” neîncetat de-a lungul romanului între două maluri ale Nistrului.

Isai nu-și poate uita drama din copilărie, fiindcă ea reprezintă o funcție vitală pentru psihicul personajului. Așa cum Isai era la vârsta când lumea interioară nu se distingea prea mult de cea exterioară, iar rezervorul său emoțional nu se mai alimenta din cuibul părintesc protector, ci dintr-o realitate defectuoasă, marcată de regulile războiului, el memorează cu lux de amănunte traseul căutării fratelui și confruntările sale cu militarii sovietici și cei germani. De-a lungul anilor, imaginile reprezentative sunt „digerate” de Isai prin procesul de rememorare și acționează tranșant asupra individualității sale, transformându-l. Prin urmare, imaginile obțin o nouă conotație ontologică, reprezentând niște „modele ale comportamentului instinctiv” (Jung). Considerăm că imaginile principale refulate din conținutul inconștientului personal al protagonistului adult, se asociază cu niște forme preexistente, „purtând cu sine toate indiciile, și anume nu numai după formă, ci și după conținutul de idei” [11, p. 102]. Prin urmare „se vor comporta” în text drept niște arhetipuri ale inconștientului colectiv.

De ce Isai pornește în căutarea lui Ile? Pentru că în interiorul său s-a petrecut o ruptură de ordin ontologic. Rămas de timpuriu fără tată (presupunem, în urma epurărilor din 1937), pentru personaj aceasta însemnă o desprindere de aura sufletească, o dezechilibrare emoțională însoțită de o anemizare a vitalității. În roman nu se ilustrează starea lui Isai de până la despărțirea de tată, însă încărcătura emoțională a motivului pierderii se resimte de-a lungul romanului, ceea ce ne face să credem că aceasta e și cauza declanșării căutării ulterioare a fratelui. Așa cum spune Jung că psihicul omului este compus din două principii contradictorii și complementare de masculin și feminin, Isai rămas doar cu mama, asupra căreia se poate proiecta doar feminitatea și sensibilitatea, în adolescent „izbucnește” latura opusă – cea de luptător, apărător al sinelui și al familiei. Copilul Isai nu mai acceptă destrămarea familiei și resemnarea în fața războiului, de aceea pornește din propria inițiativă în căutarea lui Ile. Acționează netăgăduit și vertiginos în toate cazurile, fiindcă este „ghidat” de instinctele moștenite de la tată și bunel, axa vitală a ființei băiatului. Însă calitatea cea mai importantă și cea care-i certifică cu adevărat ființa de erou este înverșunarea copilului pe traseul său categoric ireversibil. Punctul final al traseului îl reprezenta casa în care îl aștepta mama și sora, axe spirituale ce se impun în roman ca niște voci ale sufletului, chemări la viață. De altfel, aici se conturează extrem de bine importanța imaginii mamei ce survine în memoria copilului ca o icoană a Fecioarei care îi fortifică puterile morale și spirituale. În cele mai tensionate momente din roman, copilul Isai invocă cuvântul mamă, în spatele căruia se descoperă atașamentul lui afectiv, dar și brusca activare a puterii instinctuale a animei din conținutul său psihic, cu funcția primară de a inspira „curaj pentru faptele cele mai îndrăznețe” [9, p. 68]. Deci mama este păstrată în profunzimile ființiale ale personajului. Acesta nu o „cheamă” decât dacă se simte în mare primejdie, neputincios, fără speranță. Pentru Isai, cuvântul mama e un fragment din paradisul pierdut al copilului, al dragostei, al sensibilului în care își

poate găsi spațiul arhetipal de răgaz. În acest sens, putem afirma că în amintirile sale, mama devine un arhetip al vieții: „Dar mama, sărmana, ce-o fi făcând acolo singură, cu fata bolnavă? Ori că de-amu nici nu mai este surioara lui – s-o mântuit de necaz... (...) Isai plânge, plânge într-însul, să nu-l audă nimeni... (...) Nici la mătușa n-a ajuns, nici pe Ile nu l-a găsit, nici lui bunelu’ nu i-a spus ce treabă are de gând să facă” [3, p. 94]. În itinerarul căutării fratelui, părinții aveau o valoare decisivă. Se înțelege că părinții deveneau și funcționau în text drept simboluri arhetipale, ancore ale individualității protagonistului, pentru că ele îi trezesc imperativul ascensiunii existențiale, model explicat de filosoful psihanalist Jung: „... în spatele diadelor se află perechea părinților. Partea feminină, deci mama, corespunde animei. Însă, după cum am aflat, proiectarea este imposibilă când obiectul este conștient, nu ne rămâne decât să admitem că părinții sunt pentru noi oamenii cei mai necunoscuți, că ar exista o imagine-oglină inconștientă a părinților, deosebită, ba chiar cu totul străină de ei, incomensurabilă, așa cum este omul față de Dumnezeu” [9, p. 101-102]. Observăm că instinctul patern atât de pronunțat, poate chiar total dominant în caracterul personajului, și imaginea mamei sunt desemnate ca două forțe interioare, arhetipale, a căror despărțire a cauzat, pe de o parte, frica destrămării totale a familiei, pe de altă parte, curajul instinctual al recuperării ei. De altfel, de același curaj dă dovadă Isai și la maturitate, când pornește pe „drumul sufletului”, în căutarea *umbrei* pierdute, proiectate asupra lui Ile.

Arestarea tatălui și lipsirea copilului de protecția supremă, impune fiul să se identifice cu tatăl și puterea acestuia, preluând, prin urmare, grija de a menține ordinea firească în familie, sarcină ce-i eșuează odată cu pierderea fratelui mai mic, Ile. Din acest moment-cheie și din cauza conflictului sociopolitic, lui Isai i se întrerupe cursul copilăriei, ordinea firească de dezvoltare a personalității, preluând inconștient un alt itinerar al devenirii psihologice, incompatibil cu starea spiritual-morală, dar și fizică a acestuia. Râul Nistru, în cazul nostru, ar desemna linia de marcare a interzisului, care sugerează protagonistului pierderea paradisiacă irecuperabilă: „Și-ndată vede-n fața ochilor lăstunii zburând pe deasupra și țipând. Poate că ziceau: «Nu te băga, băiete, că mare primejdie te așteaptă!» Nu i-a ascultat ... și a trecut” (p. 94). În acest fel, tot ce s-a întâmplat pe celălalt mal al Nistrului, a contribuit la desființarea spațiului mitic, a păcii și armoniei universale a copilului, înlocuite toate cu violența și forța războiului.

Pentru că starea de spirit a personajului contează foarte mult, autorul stăruie asupra unor situații când acesta este supus umilințelor, când, în batjocură, este întrebat de un consătean, curios să-i vadă reacția la atingerea „călcâiului lui Ahile” („... îi drept ce spun unii în sat, că ai trecut la nemți dincolo, în vara în care s-a oprit frontul aici, la Nistru, de-a stat toată vara, și-i drept că ai ucis om cu mâna ta și era cât pe ce să te duci și tu pe apă la vale, dar te-au scos valurile la mal și te-a găsit nu știu care pe nisip de te-a dus acasă, în spinare, și toată fuga numai din cauză că a vrut maică-ta să te chelfănească...”). Zeflemiștii au preluat intenționat drama copilului interior trăită de Isai drept o glumă pentru a slăbi și a escamota adevărul ce-l poartă în taină ca pe o „apă vie”. Tehnica de adaptare a protagonistului la condițiile acestei lumi este retragerea imediată cu o vorbă de năduf de tipul: „– Măi! Am vrut să mă duc cu nemții, să nu ajung să te mai văd

pe tine...” Ori: „– Unde dracu erai când a dat ciuma în găini? Așa răspundea și se zbârlea mai încoace, când se făcuse morocănos tare de nu auzeai cu lunile o vorbă de la dânsul, iar când îi dădeai dimineața sau seara binețe, se făcea a clătina din cap numai, de nu puteai pricepe – ori că-ți răspunde, ori că flutură să scape de gânduri”. Astfel, salvat dar și interiorizat în capsula intimității, Isai își alimentează forțele din inconștientul personal repugnant, din curajul băiețușului pornit în căutarea fratelui – amintiri ce ocupă poziția centrală în roman, dar și în ființa personajului. E ghidat de vocea interioară, sufletul, ce-l va însoți la coborâre, în infernul personal din profunzimile inconștientului, în spațiul celor două maluri, pentru a-și recăpăta integritatea pierdută odată cu destrămarea familiei.

Înțelegem că personajele neavizate în conflictul psihologic al lui Isai, dar care nu scapă vreo ocazie să-l dojenească, nu fac altceva decât să-i reamintească despre paradisul pierdut și să reactualizeze nostalgia unității sale psihice. Doar mama nu-i dezlănțuie furia și dorințele răzbunării. Aproximarea de mama îi amintește de plinătatea spirituală trăită până la destrămarea familiei, suscită nostalgiile timpului mitic, a „cunoașterii înainte de naștere” (Platon), adică înainte de nașterea conștiinței. Edward F. Edinger menționează în cartea sa *Ego și arhetip*: „Copiii, ca și omul primitiv, identifică egoul cu psihicul arhetipal și cu lumea exterioară. Pentru oamenii primitivi, interiorul și exteriorul nu se disting în totalitate” [6 p. 36]. Din aceste considerente, Isai intenționează să-și ridice o casă lângă cea a mamei, pentru a redobândi posibilitatea reconfigurării Sinelui, care, de obicei, se proiectează asupra părinților, în mod deosebit asupra mamei: „...în relația primordială, mama, ca sursă conducătoare, protectoare și hrănitore reprezintă inconștientul și, în primul stadiu, și Sinele...” [12, p. 71]. Mai mult, o casă lângă casa mamei i-ar permite să-și suplinească rezervorul golit al dragostei materne, cu un sentiment de siguranță, protecție și de susținere pentru a-și ridica din cenușă ființa la o viață nouă. Accentul cade pe mama, pentru că femeia pe care a luat-o de soție, pentru a-i fi „un ajutor potrivit pentru el” [Facerea 2: 18], îl trădează prin neimplicarea și înstrăinarea afectivă față de el.

Fratele Ile s-a împotrivit dorinței, de fapt, chemării instinctuale a lui Isai, să moștenească locul din grădina mamei, unde voia să-și facă o casă: „Poate de aceea că dacă a venit vremea să-și facă Isai casă, nu știu cum că nu s-a prea înțeles cu Ile, căci fiind acesta mai mic, n-a vrut să-i deie din grădina mamei sale, care după lege a lui era” (p. 8). Rivalitatea fraților se declanșează din cauza „izgonirii” lui Isai din grădina mamei, din spațiul cu o semnificație paradisiacă. Protagonistul trăiește experiența respingerii și interzicerea de a se mai întoarce „lângă casa bătrânească, în vale, mai aproape de apă” (p. 9), locul în care ar găsi pacea interioară, iertarea de sine și iertarea celor implicați în conflictul său interior, eliberarea de suferință. Este un conflict iscat, oarecum, involuntar pe fondul problemei pământului, pe care urmau să-și construiască casa. Un conflict alimentat dintr-un instinct al reorganizării vieții, dar și al delimitării sferei de influență a fiecărei părți implicate în judecarea locului potrivit pentru a-l locui. Situația ne amintește de celebra reprezentare arhetipală unde fratele lipsit de un dat privilegiat, după modelul fraților primordialii Cain-Abel, ridică mâna asupra celui ce se bucura de atenția privilegiată a providenței.

Prin urmare, semnificația arhetipală indusă mamei și locului ar reprezenta un proces psihoterapeutic de vindecare instantanee a furiei, violenței, urii, frustrării, cu alte cuvinte, acceptarea complexelor acumulate de-a lungul timpului. Considerăm că locul acesta îngrădit are anumite afinități simbolice cu Grădina Edenului, din care Isai, ca și Adam și Eva, a fost expulzat, ceea ce, în plan psihanalitic, reprezintă o „rupere” de unitatea sa originară, de starea inițială, când „conștiința nu a apărut încă și, ca atare, nu există conflict. Ego-ul este conținut în pântecul Sinelui” [6, p. 44]. Isai își dorește întoarcerea în grădina mamei ca o necesitate esențială în realizarea Sinelui, și simbolizează principiul individuației⁴, văzută în roman ca o potențială tranziție de la starea înstrăinatului la starea unității cu originile ființei sale. În cele din urmă, năzuința lui Isai de a-și ridica o casă lângă cea a mamei este o încercare de reorganizare cosmogonică a lumii interioare, ce s-a încheiat doar cu „zbor frânt”.

Peripețiile lui Isai produc o transformare esențială în psihicul său, exprimată prin schimbarea atitudinii sale față de frate. Pornind în căutare, Isai își asumă un traseu străin, parcurs, probabil, de cel căutat. Putem înțelege fără dificultate importanța acestei decizii ca o schimbare bruscă a dezvoltării ființei personajului, pentru că Isai nu se va mai interesa de viața și destinul său, pe care-l abandonează în schimbul vieții lui Ile. Dragostea sa pentru frate, reprezintă o dragoste primordială, o forță mistică ce acționează tranșant, chiar până la dezbinarea identității psihice lui Isai în două părți – personalitatea sa și Umbra – proiectată pe fratele Ile.

Momentul transformării majore dintr-un adolescent neînfricat și curajos asemenea imaginii mitologice a lui Prometeu într-un matur deznădăjduit, cu o rană deschisă și sângerândă, este reprezentată în roman prin „prima moarte” simbolică: „(Bunelul) El m-a găsit atunci, m-a ridicat din apă și m-a dus în brațe acasă”. Moartea simbolică este vădită aici de imensul afect declanșat de sentimentul predominant al ratării misiunii de a-l găsi pe Ile, și de întreruperea spontană a aventurii, iar odată cu ea se sfârșește, se pare, și rostul existenței sale. Însă trauma ce revine în mișcări circulare în memoria involuntară a lui Isai, pentru a fi conștientizată, trăită și depășită, reprezintă de fapt încercări nereușite de actualizare a spiritului de eroism trăit cândva. Imaginile tulburătoare din inconștient îi reamintesc protagonistului despre conflict, adică confruntarea celor două imagini contradictorii din interiorul său – personalitatea sa și Umbra proiectată pe Ile, așa după cum explică Carl Gustav Jung: „Umbra stă, după cum se știe, de obicei într-o opoziție principală cu personalitatea conștientă. Această opoziție este premisa pentru acea materie primă din care rezultă energia psihică. Fără ea ar lipsi tensiunea necesară. Acolo unde acționează o considerabilă energie psihică nu doar putem, ci chiar trebuie să ne așteptăm la o tensiune și o opoziție interioară corespunzătoare. (...)

⁴ Termenul de individuație a fost preluat de la Schopenhauer, dar la Jung are o accepție specială. „Fiind corelativă conceptului de sine (Selbst), individuația se referă la realizarea totalității psihice integrate, caracterizată de faptul că o parte a inconștientului a fost integrat în conștiință”. Nota lui Vasile Dem. Zamfirescu din *Introducere în lumea arhetipurilor* în Jung Carl Gustav. *În lumea arhetipurilor*. Trad. din limba germana, prefață, comentarii de Vasile Dem. Zamfirescu. București: Ed. Jurnalul Literar, 1994, p. 15.

Confruntarea cu umbra produce mai întâi un echilibru mort, o stagnare, care împiedică deciziile morale și face convingerile ineficiente respectiv imposibile” [10, p. 307]. Prezența, ignoranța, batjocura și nerecunoștința fratelui contribuie la reactualizarea stărilor de suferință a adolescentului Isai, cu un efect distructiv asupra integrității lui fiinițiale. De-a lungul romanului găsim mai multe exemple de confruntare a fraților, însă noi ne vom limita deocamdată la două: „«Ce tată-to? Eu, măi! Eu am fost pe front! a strigat Isai. Pe două fronturi am fost – și la ruși, și la nemți. Și am scăpat. Mă vezi? Da` amu ce-i de mine Toți dau cu picioru-n mine... Nu trebuiesc nimănu!» «Hai, taci, taci, îl luă Ile cu vorba... (...) «Dar tu să taci! Auzi?» «Tac. Tac. Iaca, tac.» «Apoi să taci. Și către oaspete: Pe mine să mă-mpuște? Pe mine să mă ucidă? Cine? Nici dracu` nu mă ucide, să știi de la mine. Auzi, măi? Și tu, Ile, auzi? Pentru tine am trecut dincolo. Pentru tine m-am băgat în foc!»” (p. 82-83). „... i-a strigat lui Ile: «Măi! Pentru tine m-am băgat în foc ... să te scot... Pentru tine, mucosule». Iar Ile (...) De ciudă i-a zis: «Dracu te-a rugat să te bagi? Te-am rugat eu? Dacă n-ai avut cap și ai fost un prost și jumătate și n-ai șezut binișor cum au șezut alții. Ce te-ai pornit să mă cauți?»” (p. 29). Intenția lui Isai de a arăta invincibil în fața apropiaților, este o manifestare de fapt a Personei, masca, ce „asigură comunicarea, conviețuirea, colaborarea dintre indivizi” [9, p. 10], protectoare a copilului interior ce așteaptă și în prezent încă eliberarea prin răzbunare pentru toată suferința străină acumulată. Având o personalitate fracturată, el luptă în continuare pentru existență, acum însă cu umorile negative ale psihicului, adânc infiltrate în inconștientul personal. Eliberarea din acest conflict extrem de dificil cu Umbra, adică cu răul distructiv, e posibilă doar după „împăcarea” cu ea, potrivit modelului analizat de psihanalistul C. G. Jung: „...umbra este o parte vie a personalității și vrea de aceea să participe într-o formă sau alta la viața întregului” [ibidem, p. 58]. „Întâlnirea cu sine însuși înseamnă mai întâi întâlnirea cu propria umbră. Umbra este desigur o trecătoare îngustă, o poartă strâmtă, a cărei dureroasă îngustime nu poate fi evitată de cel care coboară în fântâna adâncă” [ibidem, p. 59]. În acest proces de metamorfoză, de individualizare, protagonistul nu se va mai conduce de rațiune, ci de sentimentul și vocea inconștientului, pentru că doar astfel Isai se va putea cunoaște și înțelege cu adevărat, prin atingerea profunzimii psihice ce-l va elibera de teroarea conflictului interior. Atunci când într-o cercetare a ființei, rațiunea este ridicată la rang de valoare supremă, are loc o „dezintegrare a valorilor spirituale și morale, care produc disperare și disociere interioară, pierderea sensului vieții și o anomie puternică, prin faptul că lucrurile, persoanele și evenimentele vieții au fost depozitate de misterul și numinozitatea lor” [1, p. 201], explică Lavinia Bârlogeanu în *Jung îndrăgostit de suflet*. În așa mod, catalizatorul mistic a-l unirii cu Sine îl va reprezenta dragostea, forța primordială, exprimată în roman prin inocența copilului lui Isai.

Uneori situația tensionată a rivalității dintre frați catalizează și mai mult regresul psihospiritual al protagonistului, manifestat prin depresie: „de s-a apucat de băut și nu se poate opri și limpezi uneori cu săptămânile” (p. 8), „După aceea Isai, care simțea că o parte din vină o poartă el, s-a îngropat și mai adânc într-însul și s-a închis pentru toți. Poate chiar pentru toți – și pentru dânsul (p. 9). Dar, ca un fiu de împărat

din poveștile populare românești, nu cedează și, inconștient, pornește pe itinerarul de redobândire a ceea ce-i aparține incontestabil – libertatea și echilibrul interior, ghidat de băiat, copilul său: „Mergând Isai cu băiatul în brațe și ascultând ce spune, și-a adus aminte de copilăria lui și, fără să bage de seamă, coti pe ulicioară încărjoiată, strâmtă și colboasă, și o luă la vale spre casa bătrânească a mamei sale. Și pe drum începu să-i vorbească feciorului că poate ar trebui să-i deie și lui vreo medalie, știu că ar trebui, și că poate medalia lui este pe undeva, numai că, vezi tu, s-a rătăcit și nu poate ajunge la dânsul. Dar, lasă când o să aibă vreme, are să pornească s-o caute, și dacă are s-o găsească, o să i-o deie lui, băiatului, și o să fie medalie adevărată, nu ca aceea pe care a găsit-o puștanul în gunoi...” (p. 10-11).

Isai își întâlnește copilul „cu cracii pantalonilor zdrențuiți și picioarele de mult nespălate” (p. 9), imagine ce redă și portretul psihologic al copilului său interior, lăsat demult de izbeliște, în voia timpului. Acum îl ia în brațe pentru a se îngriji de cel nedreptățit „... și s-a gândit că trebuie să ceară de la careva din mahala o mașină de tuns să-i deie pletele jos. Apoi s-a gândit că mititelul o mai fi și flămând, și l-or fi usturând juliturile de la picioare, culese de prin toate gardurile, și ar trebui să i le ungă cu ceva” (p. 10). În acest fel, protagonistul își reevaluează valorile și conștientizează că medalia ce ar simboliza apreciere pentru curaj, și recunoștință pentru jertfa adusă fratelui, nu vor anula starea de nefericire, ba chiar ar evidenția și mai mult lipsa sensului existenței: „într-adevăr, ar trebui să-i deie și lui vreo medalie, știu că ar trebui, și poate că medalia lui este pe undeva, numai că, vezi tu, s-a rătăcit și nu poate ajunge la dânsul” (p. 10). Dar este pătruns și sensibilizat de dragostea fiului ce-l ascultă, îl admiră și-l acceptă necondiționat. Din acest punct, fiul va reprezenta energia lui psiho-spirituală ce-l va ajuta să parcurgă calea devenirii ființiale, pentru că băiatul său reprezintă „cheia care deschide calea individuației” [9, p. 75]. Isai îl ridică pe fecior în brațe, dar, psihologic, Isai este luat în brațe de fiul ce-l copleșește cu inocența, cu puritatea spirituală la care se referă Isus când zice: „Adevărat vă spun că oricine nu va primi Împărăția lui Dumnezeu ca un copilăș, cu niciun chip nu va intra în ea” [Luca 18: 7]. În acest fel, protagonistul este chemat să reinnoiască ființa, având drept sursă și model psihospiritual copilul, în care se prefigurează fără dificultate starea sa inconștientă, inaccesibilă până acum.

Întâlnirea dintre tată și fiu creează prilejul unei conversații, în care acel *Altul* din inconștient este trezit din profunzimea obscură, ce-l ascultă, îl chestionează. Astfel, personajul parcurge traseul spre adâncurile sale, cu „monștri”, de pe frontul nemților și frontul rușilor, în care luptă și învinge de fiecare dată, fapt ce-i confirmă calitatea de erou. E o trăsătură esențială și necesară pentru „fiul de împărat” care râvnește la împărăția de pe celălalt tărâm. Rememorarea, în acest sens, este o terapie psihoontologică, iar „depozitul de comori de păstrat și loc de gunoi de aruncat” [13, p. 102] – o scară spre conștiință, spre eul deficitar al protagonistului: „Ascultă, fiule, am să-ți spun adevărul, tot cum a fost și l-am simțit și l-am înțeles anii aceia” (p. 218).

Din acest moment, Isai cel luat în derâdere de lume, omul istoric „dispare” temporar din prima linie a narațiunii, eliberând forțele spirituale ale copilului interior să reconstruiască drumul spre Sine. Este o reprezentare a imaginii „fiului de rege”

din datinile basmului românesc, pornit în realizarea sa ființială, exprimată în roman prin căutarea fratelui plecat pe celălalt mal al Nistrului. Protagonistul se reîntoarce involuntar în spațiul războiului deja psihologizat pentru a-l găsi pe Ie, parte reprimată, negativă din personalitate, rămasă încă în ipostaza de copil rătăcit, care trebuie găsită, iertată și reintegrată în Sine. De altfel, e un procedeu după principiul evanghelic: „Care dintre voi, dacă are o sută de oi și pierde pe una din ele, nu lasă pe celelalte nouăzeci și nouă pe izlaz și se duce după cea pierdută, până gând o găsește...” [Luca 15: 4-6].

Coborât în „infernul” amintirilor („... vârtejul și vâjâitul fugii, șuieratul gloanțelor – lumea toată răsturnată, încâlcită, fărâmată, haotică, și el fugea prin lumea aceea, moartea fugea după dânsul, când alături, când înainte...” (p. 203) în căutarea celui care îi este contrar, opus personalității: fratele mai mic, fragil, neajutorat, pierdut, dar, în același timp, complementar ființei, Isai este ghidat, ca și în unele basme populare, de un bătrân. În cazul nostru e bunelul de pe malul opus al Nistrului, care îl va ajuta să-și refacă echilibrul interior, prin întoarcerea cu succes a fraților acasă, loc rămas fără protecția masculină. Bătrânul intervine în itinerarul băiatului de câte ori se află acesta în pericol de moarte sau are nevoie de un indiciu al căutării, de un sfat, de spiritul empiric ce-i va mobiliza curajul și forțele, oferindu-i deseori drept loc de răgaz și odihnă casa sa, simbolul Centrul Lumii. Pentru Isai, bunelul întruchipează omul cu o cunoaștere și înțelepciune superioară, ce a reușit să-l salveze de la moarte din apa râului Nistru.

Peste timp, bunelul ocupă locul central în inconștientul protagonistului, devenit o expresie simbolică, un model de rezistență și dănuire spirituală. Figura bunelului, „un tezaur de experiență și reflecție” [5, p. 138] prezintă unica sursă de virtute și demnitate masculină ce-l încurajează de-a lungul cercetării interioare spre izbândă, spre regenerarea vieții. Odată cu trecerea la cele veșnice, Isai îl acceptă pe bunel ca o parte din sine, cea mai nobilă parte, căruia îi și datorează calea orfică, experiența căutării integrității: „«Port în mine două morți, a mea și a bunelului. El m-a găsit atunci, m-a ridicat din apă și m-a dus în brațe acasă...»”. Suferința protagonistului este cauzată de sentimentul trădării salvatorului său, de conștiința nevalorificării plenare a existenței recuperată o dată pentru el de bunel și pierdută atât de „ieftin” prin stările sale de deprimare și renunțare la luptă.

Distrugerea ființială până la capăt ar fi inevitabilă, însă protagonistul se lasă „învățat” să trăiască, acceptând șansa regenerării ontologice. Fiului i se destăinuie fără rezerve, fără angoase. În fluiditatea și instantaneitatea povestirii se descoperă imaginea adevărată a sinelui, refăcută din fragmente de memorie depozitate. Dar treziți la Nistrul cela sângeros, Isai este iarăși ispitit de moarte. Ea îi propune eliberarea subită de suferință, îi poate oferi orice explicație referitor la nedreptate, îl va primi negreșit în pace, așa după cum moartea și dragostea sunt principiile fundamentale de „abolire a condiției umane profane, deci o rupere de nivel ontologic” [7, p. 63]: „... el fugea și striga peste apă, dar tată-său nu-i răspundea, nu se vedea – cum se aruncase în apă și se scufundase, nu mai apăruse deasupra, nu se vedea, și băiatul a pornit să plângă și să strige printre sughituri, și de acum nu mai putea tot alergând încolo și încoace pe marginea apei, dar păsările negre cădeau asupra lui, iar o dată când s-a uitat în sus, păsările nu mai

erau și degeaba tot fuge și strigă, căci păsările se vedeau zburând departe dincolo, la celălalt mal, unde-și aveau borțile lor negre în mal” (p. 270). Pe alt plan existențial stă fiul, forța dragostei, ce-l „strigă” la viață, la o nouă viață: „Tatăăă!”. Strigătul copilului reprezintă „firul vieții” de care se agață protagonistul pentru a scăpa din „gura morții”, pentru a ieși din apele tulburi, însângerate ale Nistrului. Este un strigăt de pe un mal spre celălalt al râului, în plan psihanalitic se înțelege a fi „o punte” dintre conștiință și inconștientul, contopite acum într-un Sine. Calea individuației, itinerarul spre Ithaka spirituală continuă, apropiindu-se de copilul ce-l aștepta speriat de lupta ontologică dusă de taică-său, exprimată în roman prin „țipătul lăstunilor”. Inocența copilului a spulberat barierele și complexe psihologice ale lui Isai. De altfel, Herman Hess, care a început și el o cale de inițiere în cunoașterea profunzimii sale ontologice, asemenea „Cărții Roșii” a lui Jung, scrie în romanul *Demian*: „Dacă omenirea s-ar topi până la un singur copil semidotat care n-a trecut prin nicio școlire, atunci acest copil ar afla din nou întregul mers al lucrurilor, ar putea produce zeități, demoni, paradisuri, porunci și opreliști, testamente vechi și noi, pe toate le-ar putea produce din nou” [8, p. 58-59]. Cu aceeași forță a inconștientului colectiv, copilul lui Isai reușește să „vindece” în mod miraculos rănile la care și-au încercat puterile toți ceilalți de-a lungul vieții. E vorba de operația alchimică spirituală, când sub influența dragostei supreme, în imaginea copilului „se topesc” cele două imagini contradictorii ale Sinelui scindat, reprezentate prin personalitatea lui Isai și Ile – Umbra. Astfel, din apele Nistrului se ridică un om născut din nou, după ritualul mistic al „morții și învierii neofitului” [7, p. 60].

„Zborul frânt” al lui Isai cu tot ce presupune el, cu încercările repetate de a ieși din „cămașa lui Nessus”, ia sfârșit odată cu acceptarea Sinelui proiectat asupra fiului. Procesul de individualizare se termină cu o nouă naștere simbolică după botezul în apele Nistrului, potrivit mitologului și hermeneutului Mircea Eliade: „Cufundarea în apă simbolizează în schimb regresivitatea în preformal, reintegrarea în modul nediferențiat al preexistenței. Ieșirea din apă repetă actul cosmogonic al manifestării formale; imersiunea echivalează cu o disoluție a formelor. De aceea, simbolismul Apelor implică Moartea, cât și Renașterea. Contactul cu apa comportă totdeauna o regenerare: pe de o parte, pentru că disoluția este urmată de o «nouă naștere», pe de altă parte, pentru că imersiunea fertilizează și amplifică potențialul vieții” [ibidem, p. 187-188]. Goliciunea protagonistului simbolizează eliberarea de teroarea psihică și ascensiunea sa ființială. Dezgolirea de toate formele pământeste decodifică, în același timp, și transcenderea dintr-o lume interioară defectă în una superioară, total reorganizată ontologic. Intrat astfel într-o altă dimensiune valorică de cunoaștere, se eliberează de drama copilului interior, făcut acum scrum odată cu „alienarea egoului cu Sinele arhetipal” (Edinger): „Și băiatul se întreabă: cum o să se ducă ei acasă dacă tata-i gol? Când se uită – tata-i încins cu o cămașă. Vreau să-l întreb a cui e cămașa, că a tatei nu-i, a lui a ars – când a pus mâna pe grămăjoara care credea că-s hainele lui, ale tatei, a văzut că în locul lor a rămas numai niște scrum ce a zburat printre degete și s-a împărșiat peste tot cerul...” (p. 272).

Conchidem că personajul Isai din romanul *Zbor frânt* e un personaj simbolic ce parcurge un itinerar al devenirii ființiale, urcând o nouă existență cu forțele inconștientului colectiv, reprezentate de personajele din amintiri. O semnificație aparține în roman și se conferă imaginii fiului, lipsit de atribuțiile trecutului, simbolul vieții și a evoluției interioare. Copilul îl eliberează de calvarul confruntărilor cu sine însuși, anulând fracturile ființei.

Referințe bibliografice

1. Bârlogeanu Lavinia. *Jung îndrăgostit de suflet. Sinele: între Om, Dumnezeu și Diavol*. București: Editura Nemira Publishing House, 2013.
2. Beșleagă Vladimir. *Dialoguri literare*. Chișinău, 2006.
3. Beșleagă Vladimir. *Zbor frânt*. Ediția a VIII, definitivă. Chișinău: Cartier, 2013.
4. *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, cu trimiteri. Traducere de Dumitru Cornilescu. Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia și Străinătate. București, 1931.
5. Chevalier Jean, Gheerbrant Alain. *Dicționar de simboluri: mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, nume*. Traducere de Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș, Daniel Niculescu ș.a. Iași: Editura Polirom, 2009.
6. Edinger F. Edward. *Ego și arhetip. Individuarea și funcția religioasă a psihicului*. Traducere din limba engleză Claudiu Pănculescu. Studiu introductiv Lavinia Bârlogeanu. București: Ed.: Nemira, 2014.
7. Eliade Mircea. *Imagini și simboluri*. Eseu despre simbolismul magico-religios. Prefață de Georges Dumézil, trad. De Alexandra Beldescu. București: Humanitas, 1994, p. 60.
8. Hess Herman. *Demian*. București: Ed. RAO, p. 223 apud Bârlogeanu Lavinia. *Jung îndrăgostit de suflet. Sinele: între om, Dumnezeu și Diavol*. București: Nemira, 2013.
9. Jung Carl Gustav. *În lumea arhetipurilor*. Trad. din limba germana, prefață, comentarii de Vasile Dem. Zamfirescu. București: Ed. Jurnalul Literar, 1994.
10. Jung Carl Gustav. *Opere complete 14/2. Mysterium Coniunctionis. Cercetări asupra separării și unirii contrastelor sufletești în alchimie*. Traducere din limba germană de Daniela Ștefănescu. București: Editura Trei, 2006.
11. Jung Carl Gustav. *Opere complete 15. Despre fenomenul spiritului în artă și în știință*. Traducere din limba germana de Gabriela Danțiș. București: Ed. Trei, 2007.
12. Neumann E. *The Significance of the Genetic Aspect for Analytical Psychology*. In *Journal of Analytical Psychology* IV, 2, p. 133 apud Edinger F. Edward. *Ego și arhetip. Individuarea și funcția religioasă a psihicului*. Traducere din limba engleză Claudiu Pănculescu. Studiu introductiv Lavinia Bârlogeanu. București: Ed.: Nemira, 2014.
13. Tareyson Luigi. *Ontologia libertății. Răul și suferința*. Trad. de Ștefania Mincu. Constanța: Pontica, 2005.
14. Zamfirescu Dem. Vasile. *Introducere în lumea arhetipurilor în Jung Carl Gustav. În lumea arhetipurilor*. Trad. din limba germana, prefață, comentarii de Vasile Dem. Zamfirescu. București: Ed. Jurnalul Literar, 1994.